Markus Lassheikki
MTK ry
PL 510
00101 Helsinki

Eduskunnan talousvaliokunta
TaV@eduskunta.fi

Lausunto Dnro 2/2023

10.1.2023

Valtioneuvoston huoltovarmuusselonteko, VNS 8/2022 vp

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry kiittää talousvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua. MTK keskittyy lausunnossaan huomioihin, jotka liittyvät erityisesti oman toimialansa merkitykseen huoltovarmuuden turvaamisessa.

Yleistä

Muuttuneessa turvallisuusympäristössä väestön, talouselämän ja maanpuolustuksen välttämättömimpien perustarpeiden turvaaminen on edelleen huoltovarmuustyön ytimessä, samalla kun uudenlaisiin uhkiin varautuminen on osa nykyaikaista huoltovarmuustoimintaa.

Lämpö ja ruoka ovat väestön perustarpeita ja kestävän elintarvike- ja energiatuotannon lähteet ovat maaseudulla. Kotimaisessa, vastuullisessa omistuksessa olevat uusiutuvat luonnonvarat tarjoavat hyvän lähtökohdan rakentaa kestävää hyvinvointia, ylläpitää huoltovarmuutta ja kehittää maamme kriisinsietokykyä.

Huoltovarmuusselonteossa korostetaan markkinaehtoisuutta huoltovarmuuden perustana. Oma elintarviketuotanto ja kotimaiset energialähteet ovat esimerkkejä kansallisista vahvuuksistamme huoltovarmuuden turvaamisessa. Niiden turvaaminen edellyttää paitsi toimivia markkinoita, myös turvallisuutta varmistamia päätöksiä ja säädöksiä politiikan useilla eri aloilla, niin kotimaassa kuin EU:ssa. Kansallinen huoltovarmuuslainsäädäntö on tärkeä, mutta ei yksin riitä turvaamaan huoltovarmuutta. Huoltovarmuuden turvaamiseksi tarvittavaa lainsäädäntöä tulisikin tarkastella laaja-alaisesti.

Koronapandemian aikana ruokaketjumme on osoittanut resilienssiä, mutta MTK haluaa vakavasti kiinnittää huomiota suomalaisen ruokamarkkinan heikkoon kykyyn siirtää ruoan tuotannon nopeasti kasvaneita kustannuksia eteenpäin ruoan arvoketjussa. Ruoan tuotannon kannattavuuskriisin ratkaiseminen on ensiarvoisen tärkeää elintarvikehuollon pitkäjänteiseksi turvaamiseksi. Kannattavuuskriisi ratkaistaan markkinoilla, mutta tämä näyttää edellyttävän myös lainsäädännöllisiä toimia ja ohjausta ruokaketjun nykyisten voimasuhteiden tasapainottamiseksi ja elintarvikemarkkinoiden reiluuttamiseksi.

Selonteko toteaa, että Covid-19 pandemian ja Ukrainan sodan myötä kokonaisturvallisuuteen ja huoltovarmuuteen liittyvät asiat ovat olleet aiempaa voimakkaamman huomion kohteena. Konkretiaa ja ajankohtaisuutta tähän tarkasteluun olisi tuonut huomiot ja analyysi Ukrainassa käytävän sodan keskeisistä vaikutuksista muun muassa energiahuoltoon, elintarvikehuoltoon ja reaalitalouteen. Valitettavasti selonteko ei ole tunnistanut ruoan olevan osa sodankäynnin välineitä tai sodan vaikutuksia globaalille ruokakriisille. Asian merkitystä lisää se, että selonteko arvioi Venäjän hyökkäyksen myötä muuttuneen turvallisuustilanteen olevan vakavampi kuin kertaakaan kylmän sodan jälkeen, ja että muutoksen arvioidaan olevan pitkäkestoinen.

Lisääntyvä kansainvälinen yhteistyö ei korvaa kansallista varautumista

Selonteon luvussa 2 on tarkasteltu monipuolisesti kansainvälistä varautumis- ja huoltovarmuusyhteistyötä, jota tehdään Pohjoismaiden, EU:n ja globaalilla tasolla. Globaalien toimitusketjujen haavoittuvuus sekä yleisesti epävarma ja vaikeasti ennustettavissa oleva toimintaympäristö korostaa kansainvälisen yhteistyön merkitystä. On kuitenkin helppo yhtyä selonteossa esitettyyn näkemykseen, että vaikka kansainvälisen ulottuvuus vahvistuu, suomalainen huoltovarmuusjärjestelmä perustuu jatkossakin kansalliseen varautumiseen ja kansallisiin toimiin.

EU:n kohdalla on todettu yhteisen maatalouspolitiikan mahdollistavan maatalouden harjoittamisen Suomen pohjoisissa oloissa. MTK toteaa, että EU:n yhteisen maatalouspolitiikan tavoitteet ovat moninaiset, korostaen muun muassa ilmastonmuutoksen hillintää ja siihen sopeutumista, biodiversiteettitavoitteita ja vihreän kehityksen ohjelmaa. Useiden arvioiden mukaan yhteinen maatalouspolitiikka ei painota riittävästi ruoantuotantoa muuttuneessa maailmantilanteessa. EU:n maatalouspolitiikan lisäksi kotimaisilla politiikkatoimilla on tärkeä rooli luoda toimintaedellytyksiä maataloudelle koko maassa ja turvata huoltovarmuuden kannalta tärkeä kotimainen alkutuotanto.

Suomen tuleva NATO-jäsenyys tuo osaltaan mukanaan uuden velvoittavan rakenteen resilienssikysymysten hoitamiseen. Naton Madridin huippukokouksessa hyväksytyillä linjauksilla NATO tavoittelee jäsenmaiden kriisinkestävyyden parantamista ja toisaalta pyrkii varmistamaan kriittisten siviilisektoreiden tuen liittokunnan puolustukseen. Yksi Naton seitsemästä siviilivalmiuden perusvaatimuksista (NATO´s baseline requirements) koskee elintarvike- ja vesihuollon turvaamista.

Toimintaympäristön muutoksen vaikutusten arviointi jää osin kapea-alaiseksi

Selonteossa keskitytään kansallisessa riskiarviossa (2019) tunnistettuihin, suomalaiseen yhteiskuntaan laaja-alaisesti vaikuttaviin ilmiöihin. Selonteossa näistä riskeistä on otettu mukaan ilmastonmuutos, digitalisaatio ja kyberturvallisuus sekä hybridivaikuttaminen. Selonteossa on lisäksi todettu, että Huoltovarmuuskeskus tekee skenaariotyötä Ukrainan sodan vaihtoehtoisista kehityskuluista ja vaikutuksista Suomelle ja Suomen huoltovarmuudelle.

Ilmastonmuutokseen liittyvinä keskeisinä kansallisen huoltovarmuuden kysymyksinä on mainittu energiamurros, sään ääri-ilmiöiden vaikutukset fyysisen infrastruktuurin toimintavarmuudelle ja ilmastoriskit ruoantuotannolle ja metsätaloudelle. MTK näkee puutteena, että kyseisessä luvussa (3.2) on käsitelty ainoastaan energiamurrosta, jättäen muut keskeiset kysymykset huomiotta.

Siirtyminen pois fossiilisista energialähteistä mahdollisimman laajasti on paitsi ilmastopolitiikan tavoitteiden kannalta keskeistä myös mahdollisuus parantaa omavaraisuuttamme energiahuollossa. Tavoite ajaa alas polttoon perustuva energiatuotantokapasiteetti tuodaan selonteossa perustellusti esille ongelmana. Etenkin kaukolämmön tuotannossa, joka on luonteeltaan paikallista, poltolle on rajallinen määrä vaihtoehtoja. Selonteossa olisi voinut nostaa esille kotimaisen bioenergian tarjoamat mahdollisuudet vihreälle siirtymälle ja energian huoltovarmuuden nopealle lisäämiselle. Asiaa on osaltaan käsitelty luvussa 5 energiahuollon kehittämistarpeiden yhteydessä, jossa on myös nostettu esille perusväylänpidon merkitys.

Ruoantuotannon ilmastoriskejä on viime vuosina realisoitunut useina sääoloiltaan poikkeuksellisen epäsuotuisina kasvukausina. Maailmalla realisoituvat ruoantuotannon ilmastoriskit voivat olla vaikutuksiltaan merkittäviä, johtaa levottomuuksiin ja muuttoliikkeisiin sekä heijastua myös Suomeen.

Materiaalisesta varautumisesta ja omasta tuotantokyvystä huolehdittava

Selonteolle olisi ollut eduksi tarkastella myös geopolitiikan ja globaalitalouden aiheuttamia tarpeita materiaaliseen varautumiseen, vaikutuksia työvoiman liikkuvuuteen sekä maailmanlaajuisten arvoketjujen jatkuvuuden turvaamiseen.

Huoltovarmuuden turvaamiseksi materiaalinen varautuminen eri aloilla on tärkeää ja sillä voidaan "ostaa aikaa" vakavissa häiriötilanteissa. MTK katsoo, että vielä tärkeämpää on huolehtia pitkäjänteisesti yhteiskunnan kriittisen tuotannon kansallisten edellytysten säilymisestä ja kehittymisestä suotuisasti.

Kotimaisen tuotannon ja omavaraisuuden merkitys korostuu erityisesti pitkäkestoisissa kriiseissä. Tähän selonteon luonnos ottaa ansiokkaasti varsin selkeästi kantaa: "Suomella on oltava riittävä varautumisen taso ja mahdollisuuksien rajoissa myös tarvittava omavaraisuus kaikkein välttämättömimpien hyödykkeiden osalta." MTK haluaa muistuttaa, että elintarvikkeet eittämättä ovat osa väestön toimeentulolle edellä mainittuja välttämättömimpiä hyödykkeitä.

Elintarvikehuollon kehittämistarpeisiin tulisi lisätä markkinoiden toimivuuden parantaminen

Selonteon luvussa 5 on tarkasteltu monipuolisesti elintarvikehuollon tavoitteita, varautumista ja kehittämistarpeita. MTK näkee erityisen merkittävänä selonteossa mainitun viittauksen Yhteiskunnan turvallisuusstrategiaan 2017: "kannattava alkutuotanto on elintarvikehuollon turvaamisen perusedellytys".

Ottaen huomioon vuosina 2021 ja 2022 julkisuudessa käyty keskustelu ruoan tuotannon heikosta kannattavuudesta, asiaa koskevat tutkimustulokset ja selvitykset muun muassa elintarvikemarkkinavaltuutetun toimesta, on hämmästyttävää, ettei ruokamarkkinoiden toimivuuden parantamista ole noteerattu luvussa, jossa käsitellään sektorin toimintaan liittyviä kehittämistarpeita. MTK esittää, että ruoantuotannon kannattavuuden parantaminen ja ruokamarkkinoiden toimivuuden parantaminen lisätään sektorin toimintaan liittyvien kehittämistarpeiden luetteloon.

Alkutuotannon kannattavuuskehitys on jo pitkään ollut heikko, mutta vuoden 2021 katovuosi ja nopeasti kohonneiden tuotantopanosten (energia, lannoitteet ja rehut) hinnat sekä jäykät elintarvikemarkkinat ovat saattaneet erityisesti monen kotieläintilan toiminnan jatkuvuuden vaakalaudalle. Elintarvikemarkkinoiden toimimattomuus on elintarvikehuollon kriisinkestävyyttä heikentävä tekijä.

Elintarvikehuollon turvaamisen keinovalikoimassa on mainittu tuotteiden ja tuotantopanosten maailmanmarkkinoiden kehityksen seuranta sekä analysoiminen näiden tekijöiden vaikutusta huoltovarmuuteen. Maailmanmarkkinoiden seuranta on tarpeellinen toimi. Maailmanmarkkinoiden lisäksi on tarvetta seurata aiempaa tiiviimmin myös kotimaan markkinoiden toimintaa ja kehitystä.

Selonteossa elintarvikehuollon arvoketjun digitalisoituminen on tunnistettu ja kyberturvallisuuden varmistaminen on mainittu kehittämiskohteena. Elintarvikeketjun digitalisoitumisessa, ja myös laajemminkin eri alojen digitalisaatiokehityksessä, tulisi myös nähdä mahdollisuuksia ja aktiivisesti kehittää digitalisaation tarjoamia keinoja hyödyntää tietovirtoja ajantasaisen huoltovarmuuden tilannekuvan muodostamisessa. Kyberturvallisuuden kehittämisessä tulisi suurten yritysten lisäksi ottaa huomioon myös pienet ja keskisuuret yritykset.

Julkisten ruokahankintojen tarkastelu huoltovarmuusperustein

MTK yhtyy selonteossa esitettyyn kehittämislinjaukseen, että kokonaisvaltaista varautumista ja huoltovarmuuden vahvistamista on syytä tukea järjestelmällisesti myös julkisilla hankinnoilla. Kestävästi toteutetut julkiset ruokahankinnat vahvistavat huoltovarmuutta ja omavaraisuuttamme.

Vuonna 2018 jokainen suomalainen söi keskimäärin 130 kodin ulkopuolista ateriaa. Julkiset ruokapalvelut tarjosivat näistä noin puolet. Tämä tarkoittaa vuositasolla noin 360 miljoonaa julkista ateriaa.

MTK pitää huoltovarmuuslainsäädännön kokonaistarkastelua sääntelyn ajantasaistamiseksi kannatettavana. MTK pitää tärkeänä, että selvitetään mahdollisuudet tarkistaa julkisten hankintojen sääntelyä siten, että myös huoltovarmuustarpeet tulevat huomioon otetuiksi. Puolustus- ja turvallisuushankintoja koskevaa lakia tulisi tarkastella laajasti eri hyödykkeitä koskien. Esimerkiksi ruoka on keskeinen turvallisuuden osatekijä ja myös sodankäynnin väline, minkä Ukrainassa käytävä sota on osoittanut. Työhön on syytä osallistaa eri alojen viranomaiset ja toimijatahot.

Luvussa 7 esitetyt huoltovarmuuden kehittämisen linjaukset vastaavat pitkälti niihin kehittämistarpeisiin, jotka ovat nousseet esille huoltovarmuudesta ja Huoltovarmuuskeskuksesta tehdyissä arvioinneissa ja selvityksissä vuosina 2020-2021. Ukrainassa käytävä sota on lisäksi tuottanut arvokkaita huomioita huoltovarmuutemme pitkäjänteisen turvaamisen kehittämiseen.

Markus Lassheikki
Kehitysjohtaja